

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

PRAWO RODZINNE W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Sobór Watykański II w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* podkreślił rolę zarówno małżeństwa, jak również konstytuującej się poprzez jego zawarcie rodziny. „Rodzina – zaznacza konstytucja – w której różne pokolenia stykają się i pomagają sobie wzajemnie w osiągnięciu pełniejszej mądrości życiowej oraz w godzeniu praw poszczególnych osób z wymaganiami życia społecznego, jest fundamentem społeczeństwa. Dlatego wszyscy, którzy mają wpływ na wspólnoty i grupy społeczne, winni przyczyniać się skutecznie do podnoszenia małżeństwa i rodziny”¹. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* tegoż Soboru stwierdza, że „rodząca się z małżeństwa chrześcijańskiego rodzina jest niejako domowym Kościołem” („In hac velut Ecclesia domestica [...]”), gdzie „rodzą się nowi obywatele społeczności ludzkiej, którzy dzięki łasce Ducha Świętego stają się przez chrzest synami Bożymi, aby Lud Boży trwał poprzez wieki”². Soborowy zaś *Dekret o apostołstwie świeckich* nadmienia, że „rodzina jako taka otrzymała od Boga posłannictwo, by stać się pierwszą i żywotną komórką społeczeństwa”³.

Przejawem szczególnego zainteresowania Kościoła problematyką rodziny był Synod Biskupów z 1980 r., podczas którego przedstawiono m.in. szereg propozycji, do których nawiązał następnie Jan Paweł II w swojej *Adhortacji apostołskiej „Familiaris consortio”* z 22 XI 1981 r., poświęconej zadaniom rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. W dokumencie tym Papież określił rodzinę – za konstytucją soborową *Gaudium et spes*⁴ – jako „głębką wspólnotę życia i miłości”, a do podstawowych jej zadań zaliczył: tworzenie wspólnoty osób, służbę

¹ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, nr 52, [w:] *Sobór Watykański Drugi. Konstytucje, dekry, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, Paris 1967.

² *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, nr 11, tamże.

³ *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, nr 11, tamże.

⁴ Nr 48.

życiu, udział w rozwoju społeczeństwa, uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła⁵. Propozycje wielu ojców Synodu Biskupów znalazły swój wyraz także w pracach Papieskiej Komisji do Rewizji KPK, przygotowującej projekt nowego prawa *De iure familiae*⁶. Oczekiwano, że w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego znajdzie się prawo rodzinne⁷.

Mimo wspomnianej tendencji zmierzającej do wprowadzenia do ustawodawstwa kościelnego prawa rodzinnego jako pewnej organicznej całości nie zrealizowano w promulgowanym 25 I 1983 r. nowym KPK pierwotnego zamiaru. Pozostała więc w Kodeksie pewna luka, zważywszy, że w ostatnich latach znacznie rozwinęła się teologia rodziny⁸. Brak przy tym w nowym zbiorze zarówno specjalnej części zawierającej w sposób organicznie spójny całość prawa rodzinnego, jak również nieodzownego powiązania pomiędzy małżeństwem a rodziną. Pojedyncze normy z zakresu prawa rodzinnego znalazły się jedynie – jako elementy składowe różnych innych dziedzin prawa – w wielu miejscach kodeksowych.

I. SYTUACJA PRAWNA MAŁŻONKÓW

We „wspólnocie całego życia”⁹, jaką jest małżeństwo „in facto esse”, mąż i żona mają jednakowe obowiązki i prawa. Ową zasadę absolutnej równości prawnej małżonków proklamuje kan. 1135: „Każdemu z małżonków przysługują jednakowe obowiązki i prawa w tym, co dotyczy wspólnoty życia małżeńskiego”¹⁰.

⁵ J a n P a w e ł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” [...] o zadaniach rodziny w świecie współczesnym*, nr 17, [Rzym 1981].

⁶ Zob. [Relacja sekretarza Papieskiej Komisji do Rewizji KPK] *De iure familiae in schemate C.I.C.*, „Communicationes”, 12(1980), nr 2, s. 225-233.

⁷ Zob. [Relacja przewodniczącego Papieskiej Komisji do Rewizji KPK] *De labore a Commissione peracto et peragendo*, tamże, s. 225; C. G a l l a g h e r S. J., *Marriage and the Family in the Revised Cod.*, „Studia canonica”, 17(1983), nr 1, s. 162-166; A. C a s i r a g h i, *Il diritto di famiglia nel nuovo Codice di Diritto Canonico*, „Il Diritto Ecclesiastico e rassegna di diritto matrimoniale”, 1985, nr 4, s. 604-605; F. B e r s i n i, *La famiglia e il matrimonio nel nuovo Codice di Diritto Canonico*, „La civiltà cattolica”, 134(1983), nr 2, s. 125-126; G. Dalla T o r r e, *Motivi ideologici e contingenze storiche nell'evoluzione del diritto nel famiglia*, [w:] *Diritto, persona e vita sociale. Scritti in memoria di Orio Giacchi*, t. I, Milano 1984, s. 425, 428; E. C a p p e l l i n i, *Per un „diritto della famiglia” nell'ordinamento canonico*, tamże, s. 372 n.

⁸ Zob. m.in. V. F a g i o l o, *La famiglia nei documenti del Concilio Vaticano II e nel magistero della Chiesa*, [w:] *La famiglia nella normativa canonica e civile*, Chieti 1980, s. 17-39; E. C a p p e l l i n i, *Prospettive del diritto di famiglia nella revisione del Codice di Diritto Canonico*, tamże, s. 41-56; E. i M. M a r c z e w s c y, „Kościół domowy”. *Ocena, pojęcie*, [w:] *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*, Lublin 1985, s. 239-254.

⁹ Kan. 1055 § 1 KPK/1983.

¹⁰ Tłumaczenie na jęz. polski kanonów KPK z 1983 r. przytaczam za wydaniem: *Codex Iuris Canonici*

W ten sposób prawodawca chciał rozszerzyć tę zasadę na wszystkie dziedziny wspólnoty małżeńskiej, nawiązując do personalistycznego ujęcia małżeństwa zaprezentowanego przez Sobór Watykański II. Dawny bowiem Kodeks ograniczał się tutaj wyłącznie do deklaracji równości małżonków w sferze aktów małżeńskich¹¹ w myśl słów św. Pawła: „Mąż niech oddaje swoją powinność żonie, podobnie też żona mężowi”¹².

Konsekwencji zasady równości prawnej małżonków można upatrywać w kan. 112 § 1, n. 2, który zezwala każdej ze stron na przyjęcie – podczas zawierania małżeństwa lub jego trwania – obrządku współmałżonka. W Kodeksie z 1917 r. uprawnienie to przysługiwało jedynie żonie¹³. Innym następstwem wspomnianej zasady pozostaje dyspozycja kan. 104, w myśl którego jakkolwiek „małżonkowie winni mieć wspólne stałe lub tymczasowe zamieszkanie”, to jednak „z racji prawnej separacji albo innej słusznej przyczyny każdy z nich może mieć własne stałe lub tymczasowe zamieszkanie”. Wypada zauważyć, iż dawna ustawa kodeksowa stanowiła, iż tzw. koniecznym miejscem stałego zamieszkania żony, nie posiadającej prawnej separacji od męża, jest miejsce stałego zamieszkania męża. Jedynie żona, która uzyskała prawną separację od męża, mogła nabyć własne stałe miejsce zamieszkania, nie posiadająca zaś prawnej separacji – zaledwie mieszkanie tymczasowe¹⁴.

II. POKREWIEŃSTWO

1. RODZICE I DZIECI

a) Pochodzenie dziecka

Zagadnienie pochodzenia dziecka zostało uregulowane w KPK z 1983 r. w czterech kanonach: 1137, 1138, 1139 i 1140. W kan. 1137 ustala się kryterium uznania dziecka posiadającego prawe pochodzenie. Stwierdza się tutaj mianowicie, że „za dzieci prawego pochodzenia uważa się poczęte lub urodzone z małżeństwa ważnego lub mniemanego”. Zniknęła w ten sposób dyspozycja poprzed-

auctoritate Ioannis Pauli PP. promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

¹¹ Kan. 1111 KPK/1917.

¹² 1 Kor 7, 3.

¹³ Kan. 98 § 4 KPK/1917.

¹⁴ Kan. 93 § 1-2 KPK/1917. Zob. C a s i a r g h i, art. cyt., s. 612 n.; B e r s i n i, art. cyt., s. 126 n.

niego Kodeksu, według której za pochodzących z prawego małżeństwa nie mogły być uznane dzieci urodzone z małżeństwa ważnego, jeśli rodzicom – z uwagi na złożenie przez jedną ze stron uroczystej profesji zakonnej lub przyjęcie wyższych święceń – nie wolno było korzystać z praw małżeńskich w czasie poczęcia dziecka¹⁵. Podstawą więc przyjęcia prawego pochodzenia dziecka jest w kan. 1137 istnienie ważnego małżeństwa, tzn. ważnie zawartego w formie kanonicznej, lub małżeństwa mniemanego. Małżeństwo mniemane (*matrimonium putativum*), jak to określa kan. 1061 § 3, jest związkiem nieważnie zawartym „w dobrej wierze przez jedną przynajmniej ze stron, dopóki obydwie strony nie upewnią się o jego nieważności”. Konieczność występowania dobrej wiary przynajmniej u jednej ze stron sprawia, że nie można mówić o umowie małżeńskiej mniemanej, a konsekwentnie i o prawym pochodzeniu dzieci, jeśli oboje zawierający tę umowę zdawali sobie wówczas sprawę z jej nieważności, nawet gdy nikt inny nie uświadamiał sobie tego.

Kan. 1138 reguluje sprawę ojcostwa dziecka. W § 1 kanonu, stanowiącym powtórzenie z poprzedniego Kodeksu¹⁶, stanowi się, iż „ojcem jest ten, na którego wskazuje prawny związek małżeński, chyba że przy pomocy niezbitych argumentów udowodni się co innego”. Przyjęte tu domniemanie prawne – „Pater est quem nuptiae demonstrant” – opiera się na zasadzie prawa rzymskiego, według którego męża należy uważać za ojca wszystkich dzieci żony tak długo, aż nie udowodni się czegoś przeciwnego¹⁷. W § 2 przytoczonego kanonu przyjmuje się z kolei inne domniemanie prawne, że „za dzieci prawego pochodzenia uważa się te, które się urodziły przynajmniej po 180 dniach od zawarcia małżeństwa albo w ciągu 300 dni od dnia rozwiązania życia małżeńskiego”, co stanowi nieznacznie zmodyfikowane ustalenie KPK z 1917 r.¹⁸ Rozwiązanie życia małżeńskiego, o którym wspomina się w kanonie, może nastąpić przez śmierć męża, wydanie prawomocnego wyroku trybunału kościelnego stwierdzającego nieważność małżeństwa oraz udzielenie dyspensy papieskiej od małżeństwa niedopełnionego.

Nieprawie pochodzenie dziecka nie rodzi już takich konsekwencji prawnych, jakie przewidywał KPK Piusa X i Benedykta XV, gdy chodzi o zakaz przyjmowania określonych funkcji i urzędów¹⁹.

¹⁵ Kan. 1114 KPK/1917.

¹⁶ Kan. 1115 § 1 KPK/1917.

¹⁷ Zob. R. T a u b e n s c h l a g, *Rzymskie prawo prywatne na tle praw antycznych*, Warszawa 1955, s. 267.

¹⁸ Kan. 115 § 2 KPK/1917. Zob. B e r s i n i, art. cyt., s. 126.

¹⁹ Zob. kanony: 1363, 984, 981 § 3, 503, 1117 KPK/1917. Kodeks ten przewidywał pewne ograniczenia prawne nawet w stosunku do dzieci nieprawego pochodzenia, które uzyskały następnie prawność pochodzenia przez późniejsze małżeństwo rodziców. Zob. kanony: 232, 331, 320 KPK/1917.

O uprawnieniu dziecka stanowi się w kan. 1139: „Dzieci nieprawego pochodzenia uzyskują prawo pochodzenia przez późniejsze małżeństwo rodziców, ważne lub mniemane, albo przez reskrypt Stolicy Świętej”. Przytoczona dyspozycja rozszerza więc na korzyść dzieci możliwość legalizacji, pomija bowiem klauzulę zawartą w dawnej ustawie kodeksowej²⁰, wykluczającą uprawnienie w stosunku do dzieci poczętych lub urodzonych w czasie, gdy rodzice nie byli jeszcze zdolni do zawarcia z sobą małżeństwa (z powodu istniejącej przeszkody zrywającej). Oznacza to, że obecnie w każdym przypadku późniejszego zawarcia małżeństwa przez rodziców następuje legalizacja potomstwa. Takie samo – co do skutków prawnych – uprawnienie dzieci odbywa się wskutek reskryptu udzielonego przez Stolicę Apostolską²¹. Legalizacja dzieci następuje również poprzez uważanie małżeństwa w związku (kan. 1161 § 1)²².

Kan. 1140 stanowi z kolei, iż „co do skutków kanonicznych dzieci, które uzyskały prawo pochodzenia, są zrównane we wszystkim z dziećmi prawego pochodzenia, chyba że prawo wyraźnie co innego zastrzega”. Stanowi to powtórzenie normy Kodeksu z 1917 r.²³

b) *Stosunki między rodzicami i dziećmi*

Uzyskanie przez przyjęcie chrztu osobowości prawnej w społeczności kościelnej (kan. 96) nie oznacza jeszcze, że stan prawny poszczególnych osób jest jednakowy. Jednym z czynników wpływających na zróżnicowanie podmiotów w korzystaniu z praw i w wykonywaniu obowiązków pozostaje wiek. Przesądza on m.in. o zakresie władzy rodzicielskiej nad dziećmi.

Kan. 97 § 1 nowego Kodeksu określa wiek pełnoletności osób na 18 lat, zmieniając dość znacznie dotychczasowe ustalenie prawa w tym względzie²⁴, a tym samym dostosowując je do norm obowiązującego ustawodawstwa świeckiego. W § 2 kan. 97 małoletniego, który nie ukończył siódmego roku życia, nazywa się dzieckiem i uważa się za nie posiadającego używania rozumu. Stanowi się tam następnie domniemanie, iż po skończonym siódmym roku życia osoba posiada używanie rozumu. „Osobie pełnoletniej – stwierdza się dalej w kan. 98 § 1 – przysługuje pełne wykonywanie jej uprawnień”. Natomiast w § 2 tegoż kanonu prawodawca stanowi, iż „w wykonywaniu swoich uprawnień osoba małoletnia podlega władzy rodziców lub opiekunów z wyjątkiem tych spraw, w

²⁰ Kan. 1116 KPK/1917. Zob. także kan. 1051 KPK/1917.

²¹ Zob. M. A. Ż u r o w s k i, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła łacińskiego w 1983 r.*, Katowice 1987, s. 387.

²² Por. C a s i r a g h i, art. cyt., s. 623.

²³ Kan. 1117 KPK/1917.

²⁴ Zob. kan. 88 § 1 KPK/1917.

których małoletni na podstawie prawa Bożego lub kanonicznego są wyjęci spod ich władzy; co do ustanowienia opiekunów oraz ich władzy należy zachować przepisy prawa cywilnego, chyba że w prawie kanonicznym co innego zastrzeżono albo biskup diecezjalny uznał w pewnych wypadkach, ze słusznej przyczyny, że należy zaradzić temu przez ustanowienie innego opiekuna”.

Małoletni podlegają zatem władzy rodzicielskiej lub władzy opiekunów we wszystkich sprawach z wyjątkiem tych, o których generalnie wspomina przytoczony kanon. Nawiązując do tego ogólnego sformułowania, można stwierdzić, iż na podstawie prawa Bożego niepełnoletni mogą sami, niezależnie od rodziców czy opiekunów, dokonać wyboru stanu życia²⁵, decydować o przyjęciu chrztu²⁶, zawarcia małżeństwa²⁷ (choć do godziwości zawarcia takiego związku wymagane jest zezwolenie ordynariusza miejsca, jeśli rodzice nupturienta bądź nie wiedzą o jego zamiarze, bądź też zgłaszają uzasadniony sprzeciw)²⁸. Na podstawie zaś prawa kanonicznego osoba małoletnia może po ukończeniu siedmiu lat nabyć własne tymczasowe zamieszkanie, uzyskawszy zaś usamodzielnienie zgodnie z przepisami prawa świeckiego, także własne zamieszkanie stałe²⁹. Może poza tym – po osiągnięciu 14 lat – powrócić do Kościoła łacińskiego, gdy uprzednio została włączona do Kościoła innego obrządku wskutek prawnego przejścia doń przez rodziców³⁰.

Gdy chodzi o ustanowienie dla małoletnich prawnych opiekunów oraz określenie ich władzy, należy zastosować się do prawa cywilnego obowiązującego w danym kraju³¹. Oznacza to, iż opiekun ustanowiony w myśl prawa cywilnego jest tym samym prawnym opiekunem niepełnoletniego i na forum kościelnym. Prawo kanoniczne, np. partykularne, może jednak stanowić tutaj coś innego, podobnie biskupowi diecezjalnemu wolno jest ustanowić innego opiekuna.

Wypada zauważyć, iż sformułowanie omówionego generalnie kan. 98 § 2 różni się nieco od brzmienia analogicznej normy dawnego Kodeksu³². *Novum* stanowi tu w szczególności dodanie w KPK z 1983 r. wzmianki o stosowaniu się do przepisów prawa świeckiego w ustanawianiu opiekunów.

²⁵ Kan. 219, 643 § 1, n. 1 KPK/1983.

²⁶ Kan. 865, 866 KPK/1983.

²⁷ Kan. 1058 KPK/1983.

²⁸ Kan. 1071 § 1, n. 6 KPK/1983.

²⁹ Kan. 105 § 1 KPK/1983. Zob. E. S z t a f r o w s k i, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. I, Warszawa 1985, s. 218.

³⁰ Kan. 112 § 1, n. 3 KPK/1983.

³¹ Tak więc w Polsce należy odnieść się do norm zawartych w artykule III – Opieka i kuratela, dział I – Opieka nad małoletnim Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego z 25 II 1964 r.

³² Por. kan. 89 KPK/1917.

Wobec dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską rodzice mają obowiązki związane z jego wychowaniem. W kan. 1136 stanowi się: „Rodzice mają najcięższy obowiązek i najpierwsze prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości, o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne”³³. Wychowanie potomstwa pozostaje jednym z celów wspólnoty życia małżeńskiego, skierowanej – jak podkreśla się w kan. 1055 § 1 – ze swej natury m.in. do wychowania dzieci³⁴. Również w kan. 226 § 2 zawarte jest stwierdzenie, że bardzo poważnym obowiązkiem rodziców, a zarazem ich prawem, jest troska o wychowanie dzieci. Poza tym to samo proklamuje kan. 793 § 1, dodając, iż „rodzice katolicy mają ponadto obowiązek i prawo dobrania takich środków i instytucji, przy pomocy których, uwzględniając miejscowe warunki, mogliby lepiej zadbać o katolickie wychowanie swoich dzieci”. O obowiązku rodziców wychowania potomstwa nadmienia się wreszcie w kan. 835 § 4. Zwrócenie tak bacznej uwagi przez prawodawcę kodeksowego na powinność wieloaspektowego wychowania potomstwa stanowi konsekwencję nauki Soboru Watykańskiego II zawartej w Deklaracji „*Gravissimum educationis*”³⁵.

Za doniosły obowiązek wychowawczy rodziców w zakresie „*munus docendi*” ustawa kodeksowa z 1983 r. uważa przekazanie dzieciom zasad wiary i życia chrześcijańskiego. Kan. 774 § 2 stanowi bowiem: „Rodzice przed innymi mają obowiązek słowem i przykładem formować dzieci w wierze i praktyce życia chrześcijańskiego” W dziedzinie „*munus sanctificandi*” najpierw kan. 867 § 1 zobowiązuje rodziców do troski o to, „ażeby ich dzieci zostały ochrzczone w pierwszych tygodniach; możliwie najszybciej po urodzeniu [...]” Następnie kan. 890 poleca rodzicom troskę o właściwe przygotowanie dzieci do bierzmowania, jak również o przyjęcie przez nie tego sakramentu w odpowiednim czasie. Z kolei w kan. 914 prawodawca stanowi, iż „jest przede wszystkim obowiązkiem rodziców oraz tych, którzy ich zastępują [...], troszczyć się, ażeby dzieci, po dojściu do używania rozumu, zostały odpowiednio przygotowane i jak najszybciej posilały się Bożym pokarmem, po uprzedniej sakramentalnej spowiedzi”. Wypada nadmienić, iż dyspozycje przytoczonych tu kanonów nowego Kodeksu nie istniały w zbiorze z 1917 r. Jedynie kan. 914 KPK z 1983 r. znajdował tutaj swój odpowiednik – i też tylko w pewnej mierze – w dawnym Kodeksie³⁶.

³³ Podobne brzmienie miał kan. 1113 KPK/1917.

³⁴ Por. kan. 1013 § 1 KPK/1917. Zob. G a l l a g h e r, art. cyt., s. 165 n.

³⁵ Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „*Gravissimum educationis*”, [w:] Sobór Watykański Drugi – zob. m.in. nr 3.

³⁶ Zob. kan. 854 § 4 KPK/1917. Por. B e r s i n i, art. cyt., 129.

2. PRZYSPOSOBIENIE

Prawo kodeksowe z 1983 r., podobnie jak ustawa kodeksowa z 1917 r., uznaje instytucję przysposobienia, inaczej – adopcji prawnej. Kan. 110 stwierdza: „Dzieci adoptowane, zgodnie z przyjętymi przepisami prawa cywilnego, uważane są za dzieci tego lub tych, którzy je adoptowali” Warunkiem zatem uznania na forum kościelnym adopcji dziecka jest akt prawny przysposobienia, dokonany stosownie do przepisów obowiązujących w danym kraju prawa cywilnego. Tak np. w Polsce miarodajne będzie orzeczenie przysposobienia przez sąd opiekuńczy na żądanie przysposabiającego³⁷.

*

Jakkolwiek prawo rodzinne nie znalazło się jako organiczna całość w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II, to jednak można je niejako zrekonstruować poprzez analizę wielu norm zawartych w różnych miejscach wymienionego zbioru. Zdają się je uzupełniać niektóre sformułowania opublikowanej przez Stolicę Apostolską 24 XI 1983 r. Karty Praw Rodziny³⁸. Dyspozycje kodeksowe z zakresu prawa rodzinnego wskazują na troskę prawodawcy kościelnego o instytucję rodziny w wielu jej wymiarach, co pozostaje implikacją doktrynalnych wskazań Soboru Watykańskiego II, który w rodzinie uznał „Kościół domowy”, realizujący swoje podstawowe zadania w społeczności.

IL DIRITTO DI FAMIGLIA NEL CODICE DI DIRITTO CANONICO DEL 1983

S o m m a r i o

Il Concilio Vaticano II ha sottolineato il ruolo e i compiti della famiglia nella società civile e nella Chiesa. Nel insegnamento conciliare la famiglia si mostra come il primo e fondamentale fattore tra i gruppi sociali per mezzo dei quali la società religiosa deve tendere ad affermare e testimoniare gli insegnamenti di Cristo. L'interesse della Chiesa nei confronti sia della famiglia che del matrimonio che ad essa dà origine è stato manifestato anche nella *Esortazione apostolica „Familiaris consortio”*

Nel Codice di Diritto Canonico del 1983, mentre al matrimonio è stata riservata la stessa trattazione completa e sistematica, già presente nel Codice del 1917, manca una trattazione sistematica del diritto di famiglia. Le norme che lo riguardano – quelle concernenti lo status dei coniugi, la parentela (la filiazione, i rapporti tra i genitori e i figli, l'adozione) sono disseminate un po'ovunque in diversi libri del CJC. Attraverso l'esame delle varie norme del Codice che si riferiscono al diritto della famiglia l'autore presenta una ricostruzione di esso.

Tradotto da p. Wojciech Góralski

³⁷ Zob. art. 117 § 1 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego z 25 II 1964 r.

³⁸ Tekst polski Karty Praw Rodziny przytacza m.in. Sztafrowski (dz. cyt., s. 342-351).